

Leven uit het geloof van Jezus

H. van den Belt

Want de gerechtigheid van God wordt daarin geopenbaard uit geloof tot geloof, zoals geschreven is: Maar de rechtvaardige zal uit het geloof leven. (Romeinen 1:17, *HSV*)

In de herziening van de Statenvertaling dreigt Jezus Zijn geloof te verliezen. ‘Het geloof van Jezus’ (Rom. 3:26) is vervangen door ‘het geloof in Jezus’. Deze keuze maakt een van de grondlijnen van de Romeinenbrief onzichtbaar. Paulus verwoordt de kern van de brief met het citaat uit Habakuk: ‘de rechtvaardige zal uit het geloof leven.’ De rechtvaardige is Christus (Hand. 3:14, 7:52, 22:14 en 1 Joh. 2:1). Dwars door de dood heen leeft de Tzaddik uit Zijn geloof. Op dat geloof komt Paulus terug als hij spreekt over het geloof van Jezus of van Christus. Een christologische interpretatie van deze tekst is niet onomstreden maar heeft wel sterke papieren en biedt ook stof tot overdenking. Als Paulus het geloof van Christus op het oog heeft, dan maakt dat het geloof van de christen niet overbodig. Het geloof rechtvaardigt omdat het met Christus verenigt.

Paulus introduceert het evangelie van God als de blijde boodschap die God door de profeten – waaronder Habakuk – heeft beloofd (1:1-4). Het evangelie is toezegging, belofteprediking, verkondiging van de komst van Gods Zoon in het vlees. Jezus heeft de schijn tegen. Hij lijkt niet op de verwachte Messias. Zijn kruisdood is voor joden een ergernis. De wereld kraakt en zucht nog altijd onder de massa van de zonde. Er lijkt niets veranderd. Toch is Jezus de Messias. De apostel der heidenen stelt dat God dit heeft bewezen door Jezus’ opstanding uit de doden. De Zoon van David heeft het onvergankelijke leven van God begeerd en gekregen. Het kon ook niet anders, want God heeft in het evangelie zijn gerechtigheid geopenbaard en de eschatologische redding onthuld (Campbell, ‘*Crux Interpretum*,’ 276). God zou onrechtvaardig zijn als Jezus niet was opgewekt. De opstanding is de rehabilitatie of rechtvaardiging van de Gekruisigde. De opening van de brief roept een christologische lezing van het Habakuk-citaat op. Pas bij het verder lezen blijkt dat Paulus er ook nog meer mee bedoelt.

Dat Jezus leeft, is het bewijs dat Hij de Christus is. Veel joden herkennen Hem echter niet, zij zien voorbij aan de rechtvaardigheid van God die in het evangelie geopenbaard wordt. Zij richten hun eigen gerechtigheid op omdat zij niet met het hart geloven dat God hem uit de doden heeft opgewekt (Rom. 10:9). Hoe kan Israëls ongeloof bestaan bij de trouw van God? In antwoord daarop verwijst Paulus naar Habakuks getuigenis van de verrassende en eschatologische openbaring van Gods reddende kracht (Rikki E. Watts, ‘*Not Ashamed*’, 4).

Theodicee

De thematiek van de lijdende rechtvaardige zet de toon bij de profeet Habakuk. Het boekje laat zich lezen als een theodicee. Het geloof heeft de schijn der dingen tegen. Habakuk worstelt met God om het behoud van Israël. De Chaldeeën komen, een grimmig volk met paarden sneller dan panters. (Hab. 1:8) Het ergste is dat God er achter zit. Hij laat het toe. Het oordeel is verdiend, maar toch begrijpt Habakuk niet hoe God de goddelozen hun gang kan laten gaan. De profeet roept tot God om hulp, maar Hij luistert niet. ‘Hoelang moet ik nog schreeuwen?’ (Hab. 1:2) De goddeloze verdringt en vertrappt de rechtvaardige. Habakuk kan niet geloven dat de goddeloze gelijk krijgt. De Heilige van Israël zal er voor zorgen dat Zijn volk niet zal sterven. Dwars door het oordeel heen zal Hij hun Redder zijn, hun Rots die het oordeel voltrekt door de hand van de vijanden, maar uiteindelijk ook de goddeloze vijanden zal richten. Hij is te rein van ogen om zwijgend toe te kijken terwijl de goddeloze de rechtvaardige verslindt. (Hab. 1:13)

Dan gaat Habakuk op zijn wachtpost staan, om te vernemen wat de Verbondsgod in hem spreken zal. Hij wacht op de *viva vox Dei*. God bevestigt zijn geloofsvertrouwen door een wonderlijke opdracht. Hij moet een tekst in grote tafelen griffen, zodat voorbijgangers het kunnen lezen: ‘Ook al is het nog niet vervuld, wacht maar, het komt zeker, het zal niet uitblijven. Wie niet oprecht is kwijnt weg, maar de rechtvaardige zal leven door zijn trouw.’ (Hab 2:4, NBV) In Zijn toorn ontfermt God Zich. Het lijkt of Gods beloften vervallen, maar Hij kan niet liegen.

De boodschap van Habakuk loopt parallel met de christologische uitleg van Romeinen 1:17. Het lijkt alsof God de rechtvaardige in de steek laat, maar toch leeft hij door zich in het oordeel vast te klemmen aan de trouw van God. Habakuk is een type van Christus als hij – al bloeit de vijgenboom niet en al is er geen vrucht aan de wijnstok en geen rund in de stal – toch van vreugde opspringt en zich verheugt in de God van zijn heil. Dwars door het oordeel heen heeft hij gelooft in de blijvende trouw van God en hij is niet beschaamd. Alzo ook Christus...

De wet vervuld

Habakuk klaagt dat de Thora niet functioneert. Zij verliest haar kracht (1:4). Daarom moet de profeet zijn evangelie in stenen tafelen griffen, een herinnering aan de Sinai. Volgens een midrasj (Bavli Makkot 23b24a) heeft rabbi Simlai gezegd dat er verschillende samenvattingen zijn van de 365 verboden en 248 geboden van de Torah. David brengt het aantal terug tot elf in Psalm 15 als hij beschrijft dat hij die onberispelijk wandelt en doet wat recht is, zal verkeren in Gods tent en nimmer zal wankelen. Jesaja reduceert het aantal tot zes (Jes. 33:15, 16). Dan komt Micha met drie geboden: recht doen, goedertierenheid liefhebben en ootmoedig wandelen met God (6:8). Volgens de midrasj antwoordt Jesaja vervolgens met twee geboden: ‘Neem het recht in acht en doe gerechtigheid.’ (Jes. 56:1). Amos echter vindt de wet in één enkel gebod: Zoek Mij en leef (Amos 5:4). Rabbi Nachman bar Yaakov protesteert omdat dit vers ook kan worden

opgevat als een oproep om de hele Thora te houden. De profeet die volgens hem alles in een gebod samenvat is Habakuk: de rechtvaardige zal leven door te vertrouwen.

Beide rabbijnen leefden in de derde eeuw na Christus en het is niet gezegd dat deze traditie echt zo oud is. Het kan zelfs een reactie zijn op de christelijke interpretatie van de profetie. Toch is het mooi dat ook in het Jodendom de woorden van Habakuk functioneren als een samenvatting van de wet. De rechtvaardige heeft de wet vervuld, het vernieuwde verbond, gegrift in stenen tafelen: de rechtvaardige zal leven uit het vertrouwen op de trouw van God. Christus heeft de wet gelovend volbracht.

Trouw en vertrouwen

Het Hebreeuwse *emuwnah* betekent betrouwbaarheid of standvastige liefde. Het is op het eerste gezicht onduidelijk of de tzaddik leeft uit Gods verbondstrouw of uit zijn geloofstrouw. De LXX kiest voor God door te vertalen met 'mijn trouw.' Andere oude Griekse teksten (de Dode Zee-rol 8HevXIIgr, Aquila en Symmachus) hebben 'zijn trouw'. Paulus laat het in Romeinen 1:17 open: de rechtvaardige leeft door de trouw of door het vertrouwen.

Je zou dus kunnen denken dat Christus, de Rechtvaardige, leeft uit de trouw van God, maar als Paulus dat bedoelt waarom kiest hij dan niet een van de hem bekende vertalingen die dat expliciet tot uitdrukking brengen? (Campbell, 'Crux Interpretum,' 279-280). De christologische uitleg van het Habakukcitaat hangt nauw samen met de interpretatie van de uitdrukking 'geloof van Jezus Christus'. Als 1:17 verwijst naar het leven van Christus door zijn trouw of zijn geloof, dan ligt het voor de hand om die uitdrukking als *genitivus subjectivus* te vertalen: de trouw of het geloof van Jezus zelf. Omgekeerd bepaalt de uitleg van het citaat voor een groot deel de lezing van de uitdrukking *pistis Jesou*. Ook exegeten die een christologische lezing van Romeinen 1:17 afwijzen, erkennen het verband (Schreiner). De eschatologische reddende gerechtigheid van God is geopenbaard in het evangelie uit geloof tot geloof, uit het geloof van Christus, tot het geloof van de christen. De volhardende trouw van Christus heeft ons geloofsvertrouwen als doel. (Campbell, 'Crux Interpretum,' 281). Sommigen (o.a. Van Bruggen) houden het er op dat het evangelie zich van gelovige tot gelovige als een lopend vuurtje verspreidt. Dat is ook waar, maar het is veel mooier om het geloof van Jezus als de bron van ons geloof te zien.

Er zijn exegetische argumenten voor de traditionele 'objectieve' vertaling; de Heiland is het voorwerp van het geloof. Een sterk argument is dat 'het geloof van Jezus' overal geïnterpreteerd kan worden als 'geloof in Jezus.' De rechtvaardigheid van God wordt zonder de wet geopenbaard door het geloof van (of in) Jezus Christus (3:22). God is rechtvaardig en rechtvaardigt diegene die uit het geloof van (of in) Jezus is (3:26). Wij worden niet gerechtvaardigd uit de werken der wet, maar door het geloof van (of in) Jezus Christus (Gal. 2:16, 2). De gelovige is met Christus gekruisigd; Christus leeft in hem en door het geloof van (of in) de Zoon van God (Gal 2:20). De belofte wordt uit

het geloof van (of in) Jezus Christus aan de gelovigen gegeven (Gal. 3:22). Paulus is in Christus gevonden, niet met zijn rechtvaardigheid die uit de wet is, maar die door het geloof van (of in) Christus is (Fil. 3:9). Vergelijk ook nog Ef. 3:12 en 4:13.

Anderzijds duidt het geloof, verbonden met een *genitivus* aan een persoon, altijd op het geloof van die persoon. Het ‘geloof van Abraham’ kan niet vertaald worden als ‘het geloof in Abraham’ (Rom. 4:12, 16). Bovendien blijft bij de vertaling door ‘in’ de vraag onbeantwoord waarom Paulus kiest voor de *genitivus* en niet voor een voorzetsel. Opvallend is het herhaald terugkeren van het voorzetsel uit (*ek*) in de context van de genoemde teksten (Rom 3:26, Gal 3:22). Dat lijkt een duidelijke verwijzing te zijn naar het citaat uit Habakuk (Campbell, ‘*Pistis and Nomos*,’ 101). De vertaling met ‘geloof in Jezus’ leidt bovendien soms tot vreemde verdubbelingen (Rom. 3:21-22 en Gal. 2:16). De opvatting dat *pistis Christou* naar het geloof van Christus verwijst wint terrein onder exegeten.

Met Christus leven

Over de constructie *pistis Jesou* wordt al sinds het begin van de twintigste eeuw gedebatteerd. Misschien heeft het bij Paulus wel bewust een dubbele lading. Het geloof van Christus en het geloof in Christus zijn immers intrinsiek aan elkaar gebonden. Het sterkste argument voor een christologische lezing – in ieder geval als diepere laag – ligt juist in die verbondenheid. Het geloof verenigt ons met het geloof van de Rechtvaardige. Telkens gaat het bij het geloof om het geloof in de opstanding. Abraham heeft geloofd in de God die de doden levend maakt. (Rom 4:17) Het is hem als rechtvaardigheid toegerekend. Het zal toegerekend worden aan hen die geloven in Hem die Jezus uit de doden opgewekt heeft (Rom 4:25). Hij is opgewekt om onze rechtvaardiging.

Wij zijn door de dood van Jezus aan de zonde gestorven. Met Hem begraven door de doop in de dood, zullen we ook in een nieuw leven wandelen omdat Hij uit de doden is opgewekt (Rom 6:4). Wij zullen aan Hem gelijk zijn in Zijn opstanding. De Rechtvaardige leeft nu al en als wij geloven dat wij ook met Hem zullen leven (Rom 6:8). Hij is eens en voor altijd voor de zonde gestorven, en wat Hij leeft, dat leeft Hij Gode. Zo ook jullie... (Rom 6:10). De Rechtvaardige leeft al. Daarom zullen de rechtvaardigen ook leven; door het geloof in Zijn geloof.

Voor een uitvoerige onderbouwing van een christologische interpretatie van Romeinen, zie D.A. Campbell, ‘Romans 1:17-A Crux Interpretum for the *pistis Christou* Debate’ *Journal of Biblical Literature* 113, (1994), 265-285. Voor de lijnen naar Habakuk heb ik o.a. gebruik gemaakt van Rikki E. Watts, “‘For I Am Not Ashamed of the Gospel’: Romans 1:16-17 and Habakkuk 2:4,” in: Sven K. Soderlund, and N. T. Wright (eds), *Romans and the People of God: Essays in Honor of Gordon D. Fee on the Occasion of His 65th Birthday*, (Grand Rapids, Eerdmans 1999), 3-25.